

KRONIKA

NAUJOS KNYGOS

STUDIJA APIE HUMANIZMĄ

Humanizmo problematika yra itin aktuali marksistinei filosofijai, siekiančiai visapusiškai apmąstyti žmogaus esmę ir susieti ją su nauju istoriniu patyrimu bei perspektyvom. Džiugu, kad mūsų filosofai rodo jai reikiamą dėmesį, nuodugnai aiškina šios problematikos turinį, išryškina tuos aspektus, kurie domina ir atokiau nuo filosofijos stovintį skaitytoją. Todėl ir J. Morkūnienės knyga „Filosofinės humanizmo problemos“ greitai išnyko iš knygynų lentynų.

Humanizmo problema daugiašakė. Ją sprendžiant dažnai humanizmo samprata sutapatinama su įvairiomis aktualijomis, nemotyvuotai susiaurinama ji iki mokslo ir technikos revoliucijos dalykų, filosofinės žmogaus problemos, kultūros pažangos ar kūrybos laisvės.

Aptariamąs knygos autorei rūpi apibrėžti šiuolaikinės humanizmo teorijos kategorinį aparatą, taip pat visuomeninių reiškinių pažangos (humanizmo) kriterijus. Savo uždavinį autorė apibūdina taip: „parodyti marksistinio humanizmo esmę, remiantis marksistine visuomeninės daiktinės žmogaus veiklos samprata, suteikiančia pagrindą pažinti ir atskleisti universalios žmogaus veiklos objektyvias ir subjektyvias sąlygas ir pobūdį“ (P. 20).

Pirmajame knygos skyriuje aptariama marksistinė humanizmo samprata ir siekiama patikslinti šią sąvoką, atriboti esminius jos turinio aspektus nuo mažiau esminių, nustatyti jų tarpusavio priklausomybę. Autorė skiria mokslinį-teorinį ir vertybinį humanizmo sąvokos aspektą, teisingai pažymėdama, jog apsiriboję vertybinio požiūriu

į pasaulį, mes galime kalbėti tik apie humanizmo (kaip ypatingos vertybės) reikšmę visuomenės gyvenime ir jo kitimą. Bet siekiant atskleisti vertybių esmę, neužtenka postuluoti jų reikšmingumą. Reikalinga tirti pačią žmogaus socialinę būtį, aprėpti jo praktinės veiklos pobūdį ir raidą ir tokiu būdu papildyti ir praturtinti vertybinę sampratą visapusišku socialinių procesų žinojimu. Tokia metodologinė nuostata padėjo autorei parodyti, kad humanizmo problematikos tapatinimas su etikos problematika yra nepagrįstas. Nes moraliniai reikalavimai, netgi būdami labai aukšti ir kilnūs, negali pakeisti žmonių sąmonės ar sukurti humaniško santykių. Autorė anaipatol nemenkina dorovinio auklėjimo reikšmės ir jo efektyvumo, o tik akcentuoja kardinalų humanizmo tikslą — žmogaus universalių sugebėjimų ugdymą, kuris neįmanomas be veiklos objekto ir subjekto organiško ryšio.

Pagirtinas J. Morkūnienės mokėjimas susieti nagrinėjamus klausimus su aktualiomis diskusijomis, kurios vyko ne tik pas mus, bet ir Vakaruose, ypač Prancūzijoje, kur marksistinė mintis turi galias tradicijas. Autorė įtikinamai parodė, kuo nepriimtina L. Altiuserio pažiūra į marksizmą kaip „teorinį antihumanizmą“, nepriimtinas mokslinės ideologijos galimybės neigimas bei marksizmo orientavimas į filosofinę antropologiją kaip esą vienintelį humanizmo pagrindą. Kartu autorė nuodugnai aptaria svarbius humanizmo teorijos idėjinius šaltinius (Renesanso, Švietimo laikotarpio, XIX a. pradžios utopinio socializmo atstovų) ir tai daro su geru dalyko išmanymu. Į šią problematiką ji subtiliai įjungia J. G. Herderio idėjas, kurios neprarado savo aktualumo.

Aptardama humanizmo istorines prielaidas, J. Morkūnienė didžiausią dėmesį skiria žmogiškojo gyvenimo humanizacijai, tikslingam gamtos procesų tvarkymui ir planingam visuomeninių procesų valdymui, o tai užtikrina subjekto realios veiklos plėtotę ir jos turtėjimą.

Įdomiai autorė nagrinėja žmogaus esmės problemą. Veiklios kūrybiškos žmogaus prigimties ir jos galimybių pagrindu autorė laiko visuomeninę praktiką. Ją labiausiai domina daiktiskai veiklios žmogaus esmės dialektika ir realių sąlygų jai pasireikšti kiekviename individe galimybės. Autorė itin rūpi būtent ši tyrimų kryptis. Nes „praktinės visuomeninės žmogaus veiklos principas suponuoja visuomeninės ir gamtinės tikrovės pažinimą, kas imanentiškai susiję su besivystančia galimybe sąmoningai valdyti visuomenės išsivystymą, kurti humaniškas sąlygas“ (P. 77). Veikli žmogaus esmė yra pažini, nes pažinūs tie visuomeniniai ryšiai, kurie ją išreiškia. Tad nelieka galimybės samprotauti apie žmogaus esmę kaip tokią, kuri a priori pasižymi kokių nors teigiamų ar neigiamų savybių kompleksu, „duotu“ visiems laikams. Autorė įtikinamai pagrindžia nepalaužiamą žmogaus prigimties keitimo, o ne jo esmės pakeitimo idėją, kuri, deja, dar kartais priskiriama marksizmui. Ji išsako mintį, kad būtina tirti konkrečius istorinius žmogaus prigimties pasireiškimus,

konkrečios socialinės ekonominės formacijos žmogų visais jo veiklos aspektais. Pritartina ir tam, kaip knygos autorė traktuoja laisvą vientisą žmogiškąją veiklą ir esminius jos skirtumus, palyginti su darbine veikla.

Viena iš didžiausių knygos teigiamybių — jos informatyvumas, kuris plaukia iš autorės erudicijos, pirminių šaltinių pažinimo. Ji gerai žino egzistencialistų ir struktūralistų veikalus. Šių krypčių kontekste humanizmo problematika įgijo ne tik naujų, svarbių, bet ir paradoksalių bruožų.

Knygoje pernelyg ištęstas Ž.-P. Sartro koncepcijos nagrinėjimas. Juo labiau kad mūsų skaitytojui ji žinoma iš daugelio straipsnių, kuriuos parašė J. Repšys, B. Kuzmickas, I. Gaidamavičienė, G. Bartkus ir kt. Ž.-P. Sartro „siužetas“ knygoje tapo perdėm savarankiškas. Šiek tiek apvylė ir ketvirtasis, trumputis palyginti su kitais, knygos skyrelis, nes jame autorė jau pakartojo tas mintis, kurias išdėstė anksčiau.

Knyga nėra nepriekaištinga kalbos, teksto struktūros, stiliaus požiūriu. Kai kurie jos puslapiai perkrauti citatomis, sunkokomis sakinių konstrukcijomis. Visa tai trukdo minties aiškumui ir sugestyvumui.

Suprantama, šios pastabos nenuvertina J. Morkūnienės knygos, praturtinusios negausią mūsų filosofinę biblioteką.

A. Gaižutis

MĄSTYMO PARADIGMOS IR ŽMOGAUS PASAULIS

A. Šliogerio knyga „Žmogaus pasaulis ir egzistencinis mąstymas“ nebuvo staigmena šiuolaikine filosofija besidomintiems žmonėms: jos autorius yra ne tik pats solidžiausias šios filosofijos žinovas mūsų respublikoje, bet ir rimčiausias jos kritikas. Šitas iš anksto pateiktas knygos autoriaus įvertinimas recenzentui anaip tol nėra išankstinis. Parodyti, kokiais argumentais jis pagrįstas, yra vienas iš šios recenzijos tikslų. Bet ne pats svarbiausias. Juk ne tam rašomos recenzijos, kad būtų pagirtas ar papeiktas autorius, ar pareklamuota knyga. Daug svarbiau yra pasikalbėti apie tuos dalykus, kurie rūpi ir knygos autoriui, ir mūsų skaitytojui, — apie šiuolaikinio žmogaus situaciją pasaulyje, apie skirtingus jos suvokimus ir įprasminimus, apie jų ryšį su socialinės pozicijos bei filosofinės nuostatos

skirtumais. Juk dėmesys egzistencinei (ar bet kuriai kitai) filosofijai yra ne vien teorinis, o *praktinis-teorinis, suinteresuotas* dėmesys. Mūsų interesas (t. y. mūsų pasaulis, situacija, kurioje esame), be abejo, nėra pati egzistencijos filosofija bei ją sukėlęs socialumas; mūsų socialinės praktikos teorinė paradigma yra marksistinė filosofija. Tačiau būti iš tikrųjų suinteresuotam marksistine filosofija ir savo pasauliu galima neužsisklendus juose, o žvelgiant į galimus kitų pasaulius, suprantant jų skirtumus, ir, dar svarbiau, įsisaugojant jų bendrumą, kurio dėka tik ir gali žmonės susikalbėti, ginčytis, bartis, kovoti už savo tiesą ir vis tik — sugventi. Tik dialogas su kitu leidžia suprasti save, įvertinti savo teorijos ir praktikos tiesą. Be dialogo nėra tiesos.